

Сучасна лексикографічна грамати́ка дієслова: регулярність приміток у структурі статті

Анатолій Загнітко

Український мовно-інформаційний фонд Національної академії наук України, просп. Голосіївський, 3, Київ, 03030,
УКРАЇНА, E-mail: a.zagnitko@gmail.com

The article describes the basic components of lexicographical verbal grammar peculiarities, evolution of lexicographical study of verb's grammatical features, some patterns of continuity tradition lexicographical verb's coverage are characterized. Author determined some tendencies in correlativity / non-correlativity of grammatical only and lexicographic-grammatical verb's interpretation, and also he found the elaborating principles of holistic lexicographic-grammatical verbal theory in modern computer lexicography. The study was based on extensive factual material of the most authoritative dictionaries, allowing characterizing the evolution of verbal-grammatical, lexicographical theory in its historical continuity and identifying its determinants perspective.

Ключові слова: лексикографія, лексикографічна грамати́ка, дієслівна грамати́ка, дієслівно-грамати́чна теорія, комп'ютерна лексикографія.

Вступ

У сучасній лінгвістиці особливій ваги набувають лексикографічні студіювання, пов'язані з різними вимірами теоретичного і практичного осмислення не тільки укладання словників нерівнорядних типів, але також із послідовним розкриттям історії словникарства, з'яви в останньому різноманітних течій і шкіл. Остання половина двадцятого століття та початок сучасного двадцять першого століття стали, певною мірою, революційними в осмисленні зовсім нового різновиду словникарства – комп'ютерного, що принципово відрізняється від усіх попередніх етапів і концептуально, і технологічно, і методологічно. Актуальність встановлення основних принципів грамати́ко-дієслівного лексикографічного тлумачення мотивоване відсутністю усталеної тяглості словникового опису дієслова в його грамати́чній цілісності. Водночас важливим постає простеження засадничих принципів дієслівної грамати́ки авторитетних словників та визначення напрямів її застосування в сучасних комп'ютерно-лексикографічних технологіях.

Метою аналізу є встановлення засадничих принципів дієслівно-лексикографічної грамати́ки із виявом особливостей її застосування в комп'ютерно-лексикографічних технологіях. Заявлена мета актуалізує необхідність вирішення комплексу завдань, з-поміж яких вагомими є: 1) встановлення основних диференційних ознак сучасних комп'ютерних словників на тлі традиційної лексикографії; 2) визначення системних ознак лексикографічного тлумачення дієслова та його похідних; 3) з'ясування спільного та відмінного в структурі дієслівної грамати́ки різних лексикографічних праць; 4) простеження основних вимірів тяглості лексикографічної грамати́ки

дієслівності; 5) характеристика найперспективніших напрямів розвитку сучасної грамати́чно-дієслівної лексикографічної теорії. Новизна окресленого підходу мотивована напрацюванням теорії лексикографічної дієслівної грамати́ки та встановленням напрямів її застосування в сучасному словникарстві.

Теоретичне значення заявленого аналізу мотивоване цілісним розглядом дієслівно-грамати́чної лексикографічної теорії з простеженням її еволюції та встановленням пріоритетних критеріїв прикладного застосування лексикографічної дієслівно-грамати́чної теорії в комп'ютерній лексикографії. Практичне значення студіювання окреслене можливістю використання його результатів у низці фундаментальних курсів із лексикографії в сучасній вищій школі.

Різновиди словників і комп'ютерна лексикографія

Концептуальна відмінність комп'ютерної лексикографії від паперової полягає в осмисленні цілісності словника в його внутрішній дискретності та просторово-часовій не замкнутості. Однією з яскравих і помітних особливостей постає наскрізна навігація з її внутрішньою цілісністю, коли сприйняте усвідомлювано в просторовій ємності та спостережуваності всього і водночас. Аналіз віртуального простору словника не ускладнений важко узагальнювальною посторінковою версією в силу одночасного доступу до всієї лексемної сукупності. Внутрішня дискретність повністю успадкована від класичної моделі словника, що асоціюється з паперовим варіантом. Останній пройшов випробування часом і від першого свого видання до сучасних днів активного ширення різних варіантів та версій паперових словників істотно удосконалився від видозміни своєї структури, призначення до охоплюваного матеріалу. Очевидно, найпоширенішою і найбільш репрезентативними постають енциклопедичні і лінгвістичні словники. У мовознавчій літературі відома спроба класифікації словників за шістьма диференційними ознаками: 1) академічний словник (нормативно-системний) ↔ словник-довідник (подає широкий спектр форм і фактів, інколи позанормативного характеру); 2) енциклопедичний (розгляд понять, реалій) словник ↔ загальний (подає слова та їхні значення); 3) тезаурус (усі слова, що наявні в тій чи тій мові) ↔ звичайний (тлумачний, перекладний) словник; 4) звичайний (тлумачний, перекладний) словник ↔ ідеологічний (ідеографічний) словник (висвітлює поняття в такому спектрі, що уможливує вияв

конкретних зв'язків між ними); 5) тлумачний словник ↔ перекладний словник; 6) неісторичний словник ↔ історичний словник (за [11: 265-304]).

Найпоєднаніше в науково-мовознавчій літературі використовувано протиставлення енциклопедичних та лінгвістичних словників, де під першими мають на оці лексикографічні праці з максимально вичерпною характеристикою понять, реалій, явищ, а також історичних діячів, видатних осіб сучасності із концентрацією уваги на їхніх особливостях: (1) «ворон (*вран*) – 1) у давньокиївській мові мільйон; 2) пристрій у вигляді гака або криничного «журавля», який використовували в давнину для руйнування стін фортець, висадки на стіни фортець озброєних воїнів і для абортажу кораблів; 3) птах сім'ї воронячих. Довжина до 70 см. Дзьоб масивний, ноги та все пір'я чорні. Проживає в Євразії, Північній Америці, Північній Африці» (УСЕ 2006) і (2) «ворон 1, а, чол. 1. Великий хижий птах із блискучим чорно-синім пір'ям, що живе подалі від осель (переважно в лісі). На стрісі, край угла [рогу] селянської хати, Сів ворон та й кричє, недолю віщує (Іван Франко); Чорний ворон кричє на верхівці обпаленої блискавкою сосни (Олесь Донченко); ♦ **Ворон ворону не виклює** – один одному не буде шкодити. Пан і старшина – як брати рідні! Ворон ворону ока не виклює (Панас Мирний). 2. Рід гри, у якій імітується напад ворона на курчат, що їх захищає квочка. [Мотря:] Парубки гратимуть у довгої лози, у тарана; дівчата – у ворона, у гусей! (Марко Кропивницький); Панночка виглядає дівчат, що грають у «ворона» (Любов Яновська) (СУМ 1970, с. 740) та ворон 2, прикм., нар.-поет., рідко. Вороний. Козак коника сідає, 3 кониченьком розмовляє: – Біжи ж, коню, біжи ворон аж до тихого Дунаю (Павло Чубинський); [Явдоким (співа):] Над козачим білим трупом Чорний ворон кричє, У ніженьках, на припоні, Ворон коник плаче (Марко Кропивницький)» (СУМ 1970, с. 740). Відмінність між першою словниковою дефініцією та другою полягає в тому, що перша вияскравлює зв'язок з іншими подібними предметами (належність до сімейства воронячих), вичерпне зображення з наголошенням чітко визначених диференційних ознак у третьому зі значень – довжини, характерних ознак дзьоба, ніг та забарвлення пір'я (Довжина до 70 см. Дзьоб масивний, ноги та все пір'я чорні) та простору вияву – проживання (Проживає в Євразії, Північній Америці, Північній Африці); для другого значення важливими форма виготовлення – вигляд (у вигляді гака або криничного «журавля»), сфера застосування – функційне навантаження (використовували для руйнування стін фортець, висадки на стіни фортець озброєних воїнів і для абортажу кораблів), що прозоро наголошує військову площину та експансивно-нападницький вимір (для руйнування стін фортець, висадки на стіни фортець озброєних воїнів і для абортажу кораблів), водночас схарактеризовано період використання (в давнину); для першого значення – найхарактернішою ознакою виступає числова кількість (мільйон), період

(давньокиївській) та наголошення матеріальної фіксації (мови). Кожний з виділених елементів постають складниками семи – гранично мінімального далі нечленованого складника лексичного значення слова [Загнітко 2012, 3 : 122]. Запропонована семантична декомпозиція як результат розкладу кожного лексико-семантичного варіанту слова на частини не постає вичерпною, тому що кожний складник можна знову декомпонувати уже на його внутрішні елементи. Такий компонентний, або семний аналіз не виступає істотним для укладачів енциклопедичного словника, тому що для них суттєвим є лексикографічне подання даних про предмет (три різні його «вмонтування» в поняттєву сферу), особу, де наголошено ім'я прізвище (за наявності псевдоніма – його також подають), роки життя, функційний статус, висвітлення значення в історії (далі за потребою або ж призначенням видання можуть послідовно бути викладеними: а) біографія (з внутрішнім вирізненням етапних моментів на зразок освіта, перебування на службі / наукова діяльність / політична кар'єра, походження та інше, кінець життя); б) родина; в) оцінки сучасників і сьогодення; г) відбиття в літературі, мистецтві, пор.: (3) «Богдан (Зиновій-Богдан) Хмельницький (*27 грудня 1595 (6 січня 1596) – †27 липня 1657 (6 серпня 1657)) – український військовий, політичний та державний діяч. Гетьман Війська Запорозького, очільник Гетьманату (1648–1657). Керівник Хмельниччини – повстання проти зловживань коронної шляхти в Україні, що переросло в загальну, очолену козацтвом визвольну війну проти Речі Посполитої. Перший із козацьких ватажків, якому офіційно було надано титул гетьмана. Прагнув розбудувати незалежну українську державу, укладаючи протягом свого правління союзи з Кримським ханом та Московським царством. Представник роду Хмельницьких» (УСЕ 2006). Енциклопедичні видання можуть подавати кваліфікацію та характеристику різних явищ, понять, позначених тими чи тими словами.

У другій дефініції важливою виступає кваліфікація в лівій частині словникової статті за нормою та граматична характеристика з відбиттям диференціювання за родами (а, чол.), вияв стійких словосполук з витлумачуваним словом (**Ворон ворону не виклює**) з їхнім належним поясненням (один одному не буде шкодити). Посилує аргументованість лексикографічного висвітлення слова у (2) відповідна ілюстративна база, що не є обов'язковою та регулярно для усього загалу тлумачних словників, але для академічних чи інших авторитетних видань її наявність засвідчує не тільки тлумачення слова, але й особливості використання слова з тим чи тим значенням, його функційно-стильовий діапазон, функційно-жанрове закріплення. У (2) послідовно реалізована граматична належність слова з послідовним внутрішньочастинином диференціюванням у рамках певної категорійної семантики: видової – для дієслів (доконаний і

недоконаний), перехідності, безособовості тощо; родової – для іменників (чоловічий, жіночий, середній), числової; флексійних виявів називного – для прикметників, дієприкметників та ін.

Концептуально-методологічний простір комп'ютерної лексикографії

Концептуальний вимір енциклопедичного і лінгвістичного комп'ютерних словників мають багато спільного: віртуальність, відкрита навігація, гіпертекстовість, системність і под. Якщо порівняти простий інформаційний пошук в системі Інтернету того чи того слова і пошуком його у словнику відповідного зразка, то відразу простежувана принципова різниця: 1) за відкритого інформаційного пошуку ніколи користувач не отримує всю релевантну щодо запиту інформацію; 2) знайдене слово тільки певною мірою відповідає інформаційній потребі; 3) від самого початку користувач не покладає надії на відшук вичерпної інформації щодо певної лексеми, намагаючись підтвердити знайдене у відповідних авторитетних лексикографічних виданнях. Традиційно останнім постає певний паперовий варіант словника, хоча з появою словників на комп'ютерних дисках як оцифрованих версій лексикографічних видань, тобто паралельних або синхронно-симетричних варіантів, простежувано повільну тенденцію до використання таких носіїв. Такий вияв словників тільки опосередковано належить до комп'ютерно-віртуальних, оскільки їхнє наповнення залишається замкнутим, внутрішньо системним, гіпертекстова навігація часто ускладнена можливостями того програмного забезпечення, на ґрунті якого і створено такий оцифрований паралельний варіант. Концептуальна відмінність відкритого словника і закритого словника в тому, що відкритий словник може бути доповнюваним і поглиблюваним. Інша річ, що така відкритість повинна мати функційно-методологічну, технологічну основи. Методологічне опертя передбачає наявність системи відповідних методів укладання лексикографічного корпусу та роботи із останнім, що в цьому вимірі поєднує два важливі напрями – лінгвістичний та комп'ютерно-програмний, що повинні максимально синтезуватися для реалізації поставлених завдань. Так, відомо, наприклад, що основні політематичні машинні словники системи RETRANS (російсько-англійський та англійсько-російський) містять термінологію з природничих і технічних наук, економіки, бізнесу, фінансів, політики, юриспруденції, міліарної справи. Остання в більшості своїй не передбачає наявності таких складних для машинного перекладу виявів як **образне*, **метафоричне*, **у порівнянні*, **переносне* тощо. До цієї ж системи входить також дванадцять додаткових тематичних словників, що охоплюють лексику споріднених тематичних напрямів. Характерною особливістю цих дванадцяти лексикографічних мікрокорпусів є те, що кожний із них охоплює лише ті слова і словосполучення із

політематичних словників, що в межах кожної тематичної групи має перекладні еквіваленти, що відрізняються від пріоритетних перекладних еквівалентів основних словників. У політематичному словнику може бути до п'яти перекладних еквівалентів, а в додатковому – не більше двох. Початковий етап і сучасний системи RETRANS відрізняються ємністю виконуваних завдань усією сукупністю її словників, адже в сучасне функціонування системи RETRANS охоплює також наявність словників користувачів, а також суттєві видозміни і політематичних словників, і додаткових дванадцяти словників слів та словосполучень. Функційна відмінність полягає в тому, що у перекладі текстів однієї мови іншою одночасно використовуватися три словники: основний політематичний словник, один із додаткових тематичних словників та один зі словників користувачів. Усе це уможливило оптимальний варіант роботи в системі Retrans. Словник користувача виступає своєрідним ґрунтом налаштування системи машинного перекладу, що виконуваний користувачем у перекладі текстів із конкретної тематики. До того ж словник користувача уможливило використовувати в перекладі раніше накопичені словникові масиви. На відміну від основного полі тематичного словника і додаткових тематичних словників, зміст яких може змінюватися тільки розробниками системи машинного перекладу, словник користувача може створюватися та змінюватися користувачем на свій власний розсуд. За структурою статей словник користувача аналогічний основному політематичному і додатковим тематичним словникам, водночас відрізняється від них кількістю можливих від них кількістю можливих варіантів перекладу, зазначених для вхідних найменувань-понять. Для кожного найменування-поняття може бути вказаним тільки один варіант перекладу. Особливістю словника користувача є спосіб його зберігання у файлі, що мотивовано необхідністю оперативної зміни уміщеного в словнику. Словник користувача ємністю досить малий (пор., наприклад, словник користувача мережі (<http://frees03.narod.ru/slovar.htm>) або ж User Dictionary Manager for Android (<http://4pda.ru/forum/index.php?showtopic=264694>); словник користувача і резервування слів (http://www.e-reading.link/chapter.php/150220/418/Kalinichenko%2C_Mel%27nichenko_-_Samouchitel%27_sovremennogo_pol%27zovatelya_PK.html) і под.). У вступних заувагах такого словника, зазвичай, подають: а) перелік команд через «Меню»; б) режим доступу до словникової статті та ін. Словник користувача ґрунтовано на тих особливих запитах, що властиві тільки для нього і використовуватися ним. Так, для словника користувача мережі інтернет можлива цілком мотивована диференціація за чітко окресленою метою; наприклад, пошук інформації, розваг, навчання, комунікації, заробітку і под.

Користувач, який здійснив перехід за покликанням на той чи той ресурс, стає його відвідувачем. Одним із найважливіших завдань оптимізатора постає залучення щонайбільшої кількості користувачів мережі з відповідною настановою та формувати на сайті аудиторію постійних відвідувачів. У світі на сьогодні нараховується близько 2,7 млрд. користувачів (інформація системи статистики Internet Workl Starts). Кожний запис словника користувача описує одне поняття основної мови, подаючи спочатку його найменування, довжина якого може становити від одного до сімнадцяти слів. Відповідно й переклад такого терміна-поняття може охоплювати одне – сімнадцять слів. Максимально словник охоплює 65 тисяч словникових статей. Користувач системи RETRANS може створювати практично необмежену кількість власних словників з різної тематики, але в процесі перекладу конкретного тексту використовується тільки один словник. Технічно легко об'єднати кілька словників в один. В інтерактивному режимі роботи користувач має можливість проглядати всі варіанти перекладу слів і словосполучень, що наявні в словнику, змінювати їхні пріоритети, додавати нові перекладні еквіваленти, водночас виконувати інші операції з проміжними результатами перекладу. У проміжних результатах перекладу еквівалент, обраний зі словника користувача, стоятиме першим у списку можливих варіантів перекладу найменування поняття. Лінійно за ним розміщуватимуться варіанти перекладу, вибрані з додаткового тематичного словника, за тим порядком, за яким вони записані в словнику. А вже лінійно далі – варіанти перекладу з основного полі тематичного словника. Основна закономірність полягає: що лінійно далі розміщено слово від найменування-терміна, котре перекладається, то менш змістово мотивованою постає відповідність таких компонентів основної мови та мови, якою перекладають, пор. також нову версію системи фразеологічного машинного перекладу «Retrans Vista Word / Web English / Russian» (<http://www.petershop.com/catalogue/software/various/retrans-vista-dlya-word-web.html>).

Функційно-технологійні основи комп'ютерного словникарства

У сучасному вимірі та функційному навантаженні лексикографії технологічна особливість комп'ютерного словника в порівнянні з традиційно книжним виявлювана в тому, що перший завжди відкритий для навігації, утворюючи замкнуту або не замкнуту структуру. Та й сама словникова стаття може бути істотно розширена за рахунок включення будь-якої додаткової інформації не тільки на етапі його створення, але й на кінцевому, коли завершальна робота здавалось би унеможливує будь-які втручання в словесне «тіло» лексикографічної праці. Сучасні технології, зокрема в Українському мовно-інформаційному фонді Національної академії наук України передбачають симетричну роботу усіх

лексикографів одночасно над однією або більше проблем. Важливим є те, що на будь-якому етапі роботи над електронним словником не виникає ситуація неможливості внесення та упровадження змін у всій структурі словника – від найпершого гасового слова і до останнього, що зовсім не припустиме в книжковій версії, тому що усі правила упорядкування повинні бути принципово осмислені уже на початковому етапі і згодом зреалізовуватися в опрацюванні усього словникового корпусу. Безперечно, подібне завдання актуальне і в роботі над віртуальним словником, тому що його цілісність повинна бути прогнозованою від початку до кінця.

Технологійно для користувача електронний словник також відрізняється від традиційного книжкового. У викінченому фундаментальному дослідженні Сидні І. Лендау «Словники : мистецтво та ремесло лексикографії» аргументовано констатовано: «Книжковий текст ... доступніший, ніж електронна база даних, бо якщо користувач сам не створив усі програми бази даних, він насправді не знає, як насправді досліджувати текст цілковито, тоді як кожен, хто має досвід читання книжок, досконало розуміє, як використати зміст книжки. Людину можна навчити користуватися базами даних чи іншим софтом на свій розсуд, але залишається багато можливостей їх використовувати, що про них людина не знає, що про них людина не повинна знати, зрештою, що про них ніхто не знає, навіть самі програмувальники, зробивши незліченні модифікації та допасовання. Новий електронний світ більше толерує необізнаність частини користувачів, ніж до того звикли читачі книжки» [Лендау 2012, с. 104] і продовжує «... маємо визнати, що використовуємо лише дрібку можливостей інструменту, що величезні ділянки інформації та потенційних вжитків сховано від нас заради нашого добра» [Там само, с. 104]. На завершення автор досить промовисто резюмує: «... маю підозру щодо того, чого не розумію. Я вважаю, що розумію книжку, хоча мушу визнати: я пишу цю книжку, користуючись комп'ютером та програмою, що їх зовсім не розумію» [Там само, с. 104]. Покликаючись на останню репліку, можна цілком ствердно говорити, що можливості електронного словника технологічно кінець не вивчені, адже вичерпне їхнє пізнання вимагає знання багатьох програмних і програмових тонкощів та їхнє належне застосування у практиці користувача. Водночас електронний словник уможливує створення на його ґрунті цілком нових продуктів, кількість яких знову ж таки важко встановити.

Структурні параметри сучасного словника

Структура сучасних лінгвістичних словників і книжкового, та електронного різновидів здебільшого ґрунтована на низці особливостей, що здебільшого можна назвати постулати лексикографії. До останніх

слід віднести: 1) абеткову чи іншу упорядкованість гаслових чи реєстрових слів (лем); 2) структурування словникової статі на лівобічну та правобічну частини; 3) внутрішнє упорядкування кожної з частин за усталеними особливостями; 4) відбиття регулярності / нерегулярності омонімії тощо. До обов'язкових елементів лінгвістичних словників також входить і граматична характеристика слова за усталеними в національній мові категорійними формами та відповідними значеннями. Так, наприклад, слово *зачекати* у відомому «Словарі української мови», де упорядником із додаванням власного матеріалу був Б. Грінченко у словниковій статті кваліфіковано: (4) «**Зачекати**, -каю, -єш, *гл.* Подождать. *Хто хоче питлювати, мусить зачекати, а хто нараз, буде зараз* (М. Номис). *Зачекай посилає у Прилуцину* (Марко Проклятий. Поема на малоросійському языкъ изъ преданій и повѣрій запорожской старины. А. П. Стороженка. Од. 1879)» (2 : 115). Лексикографічне висвітлення мініпарадигмального граматичного простору лексеми *зачекати* відбиває закономірності її вживання в особових формах (1-а (-каю) і 2-га (-єш) особа однини теперішнього часу дійсного способу), відображає частиномовну належність (*гл.*) – дієслівну, що розміщено в лівій частині словникової статті), та російський переклад (Подождать) і дві ілюстрації, одна з яких із всесвітньовідомого збірника М. Номиса (*Хто хоче питлювати, мусить зачекати, а хто нараз, буде зараз*), що відбиває особливості використання дієслівної лексеми в її початковій формі (інфінітиві) в народно-поетичному мовленні, та ілюстрація із О. Стороженка (*Зачекай посилає у Прилуцину* (Марко Проклятий. Поема на малоросійському языкъ изъ преданій и повѣрій запорожской старины. А. П. Стороженка. Од. 1879), що підкріплює вияв витлумачуваної лексеми в літературно-художній практиці. Вона поставала визначальною для національно-кодифікованої української мовної практики, оскільки українська мова не мала функційного навантаження в усіх сферах суспільства – народно-господарському та адміністративно-управлінському, військово-політичному та законодавчо-нормативному. Водночас цікавим постає той факт, що відсутня корелятивність ілюстративної частини та наведених особово-відмінюваних форм дієслівної лексеми *зачекати*, тому що перша ілюстрація подає початково-інфінітивну форму дієслова, а друга – загалом розширює парадигмальний простір дієслова *зачекати*, подаючи його в другій особі наказового способу (*Зачекай*). У цьому відсутня яка-небудь некоректність упорядника словника, тому що в розлогій Передмові до видання Б. Грінченко, висвітлюючи спосіб опрацювання окремого слова, констатує, що в розгляді дієслів подавано 1 і 2 особу теперішнього часу однини (Грінченко, 2 : 115), хоча, цілком ймовірно, що у вступних заувагах можна було наголосити, що ілюстративний матеріал часто виходить за межі наведених особово-дієслівних форм і в ньому непоодинокими є випадки використання

інших дієслівно-відмінюваних форм, пор., наприклад: (5) «**Перецілювати**, -люю, -єш, *гл.* Перецѣлювать. *Усіх* (дівчаты) *отак перецілює*» (Грінченко, 3 : 109); (3) «**Обтыкати**, -каю, -єш, *сов. в.* **обтыкати**, чу, -чеш, *гл.* Обтыкать, обтыкать. *І барвінком обплете і руточкою обтыче* (П. Чубинський). *Обтыкала всю голову квітками* (Грінченко, 3 : 29) – 3-тя особа однини теперішнього часу, пор. також: (4) «**Обточувати**, -чую, -єш, *сов. в.* **обточити**, -чу, -чиш, *гл.* 1) Обтачивать, обточить. *Токарь обточив ніжку*. 2) Очистить на решетѣ. *Обточи жито, бо з горошком*. 3) = оточити. *Рейментарь вколо Луг обточив* (Народныя пѣсни галицкой и угорской Руси, собранныя Я. О. Головацкимъ... Изд. Императорскаго О-ва Истории и Древн. Россійскихъ. М. 1878. Въ четырехъ книгахъ, которыя обозначаются въ словарѣ римскими цифрами)» (Грінченко 3: 29), де наявна двічі повторювана форма чоловічого роду минулого часу (*обточив*) та форма 2-ї особи однини наказового способу. В загальному сенсі частиномовного простору усі відмінювано-дієслівні (особові та форми роду) входять до парадигмальних особливостей дієслівності.

Грамотико-дієслівні засади сучасного словника

Інколи ілюстративна база охоплює також випадки підтвердження витлумачуваного дієслова її похідними формами, що в класичному частиномовному постулюванні розміщені в рамках дієслова на зразок дієприкметникових: (6) «**Обтіпувати**, -пую, -єш, *сов. в.* **обтіпати**, -паю, -єш, *гл.* Обтрепывать, обтрепать. *Шматок засмальцьованого папіру з обтіпанними краями* (Хиба ревуть воли, як ясла повні? Роман з народнього життя П. Мирного та І. Білика. Ж. 1880, с. 13) (Грінченко, 3 : 29). У цьому розрізі надзвичайно показовими постають міркування «Намагаючися натоптати до словника якомога більше гасел – а долучені похідники також враховують як гасла – багато словників подають тисячі рідковживаних похідників типу *oppressingly* (*пригнічувально*), *sluggardliness* (*ледацїсть*), *idioticalness* (*ідіоетнічність*). ... Хоча практика використання рідкісних чи латентних слів заради збільшення числа гасел є малокорисною, вона не спричинює плутанини чи непорозумінь. Набагато серйозніше, коли до реєстру не вводять семантично важливих слів. Наприклад, САМК (Словник англійської мови) подає *oppress* (*гніт, пригнічувати*). ... Припущення, що деякі форми є основними семантично, бо так трапилося, що вони належать до основних граматичних форм, не завжди правильно» [Лендау 2012: 108]. У цьому разі говориться про ємність словникової статі та відбиття в ній усіх необхідних граматичних словників витлумачуваного слова. Останнє актуалізує низку питань. Так, у (6) дієприкметник, вжитий у значенні прикметника, *обтіпанними* підтверджує тлумачене дієслово «**Обтіпувати**, -пую, -єш, *сов. в.* **обтіпати**, -паю, -єш»,

внаслідок чого похідники активно включені в структуру частиномовного простору дієслова, що загалом не суперечить ані тодішньому, ані сучасному розгляду дієприкметника за його статусним виявом у системі частин мови. Питання є надзвичайно складним і в кожному випадку словникарям треба знаходити відповідне фундаментально-теоретичне опертя не тільки для граматичної кваліфікації певного слова, але й для емних обсягів його ілюстрування. Уже в Словнику української мови два омонімічні дієслова *обтіпувати* не містять загалом ніякої ілюстративної основи: (7) «Обтіпувати 1, ую, уеш, *недок.*, Обтіпати, аю, аеш, *док.*, *перех.* Те саме, що обтріпувати 2» (СУМ 5, 1974: 591); (8) «Обтіпувати 2, ую, уеш, *недок.*, Обтіпати, аю, аеш, *док.*, *перех.* Очищати волокно (льону, конопель і т. ін.), оббиваючи, обминаючи кострицю» (СУМ 5, 1974: 591). Покликання в (7) «Те саме, що обтріпувати 2» лексикографічно замкнено, в ілюстративному вимірі асиметричне: (9) «Обтріпувати 2, ую, уеш, *недок.*, Обтріпати, аю, аеш, *док.*, *перех.* 1. Шарпати, рвати, пошкоджуючи краї чого-небудь. 2. Тривалим або недбалим носінням, використанням робити пошарпанним (одяг)» (СУМ 5, 1974: 593). Відсутність ілюстративно-довідкового матеріалу в (9) та відсилання «Те саме, що обтріпувати 2» ні в якому разі не посилює висвітлення значення дієслова, тому що в тлумаченні *обтріпувати* відповідно зазначено «Обтріпувати 2, ую, уеш, *недок.*, Обтріпати, аю, аеш, *док.*, *перех.*» (СУМ 5, 1974, с. 593), а в «Обтріпати див. Обтріпувати 1» (СУМ 5, 1974, с. 593), «Обтріпати див. Обтріпувати 1» (Там само, с. 593), що свідчить про зведення тлумачення перфективів *обтріпати* й *обтріпати* до їхнього корелята недоконаного виду *обтріпувати*.

Якщо ж скориставшись покликанням на значення дієслова *обтріпувати*, куди, власне й переадресовують укладачі словника, переглянути лексичну ємність витлумачуваного імперфективна, то легко помітити розлоге ілюстрування *обтріпувати* тільки в значенні 1, лінеарно з яким розміщено й лексему *обтріпати* з наголошенням синтагмального виміру аналізованих лексем (чим, з чого і без додатка): (9) «Обтріпувати 1, ую, уеш, *недок.*, Обтріпати, аю, аеш, *док.*, *перех.*, чим, з чого і без додатка, *розм.* Стріпуючи, струшуючи, простукуючи і т. ін., збивати, зчищати з якої-небудь поверхні пил, сніг і т. ін.; обтрушувати. *Чути на танку стукання кількох пар чобіт, що обтріпують сніг* (І. Франко); *З чималою трудністю піднісся (Яким), обтріпав з рук ... болото, став дряпатися вгору на дорогу* (С. Ковалів) // чим, від чого і без додатка. . Стріпуючи, струшуючи, простукуючи і т. ін., очищати від чого-небудь (пилу, снігу і т. ін.). *Він підвієся й почав обтріпувати одягу* (І. Нечуй-Левицький); *Алла Михайлівна ... хусточкою обтріпала парасольку і блузку* (Леся Українка); *Вік кинув біля печі дрова, обтріпав від них обидва рукави, потім ... почистив віником чоботи від снігу* (Д. Бедзик)» (СУМ 5, 1974: 593). У (9) рівноправно й адекватно висвітлено

обтріпувати 1 та *обтріпати* з використанням у фактичному матеріалі особово-відмінюваної та особово-родової форм для *обтріпувати* (*обтріпують* – 3-я особа множини; *обтріпав* – форма чол. р.) та неозначено-початкову і дві особово-родові форми для дієслівної лексеми *обтріпати* (*обтріпувати* – неозначено-початкова; *обтріпала* – особово-родова, *обтріпав* – особово-родова). Значення ж *обтріпувати* 2 з лінеарно виявлюваною лексемою *обтріпати* не містять ніяких ілюструвань, хоча граматичні індикатори виступають достатніми та вичерпними.

У лексикографічній граматиці дієслова основними виступають категорії виду з послідовним розмежуванням доконаного (*док.*) і недоконаного (*недок.*) виду, перехідності (*перех.*) та вияв закономірностей відмінювання дієслова, на що зорієнтовано лінійно упорядковане наведення форм 1-ої та 2-ої особи однини, що особливо важливі для розпізнавання особливостей особового відмінювання дієслів та їхнього ідентифікації щодо першої / другої дієвідмін. Заявлені компоненти граматичної кваліфікації дієслова становлять основу лексикографічного висвітлення останнього, а видову характеристику, визначення перехідності та особово-відмінюваного парадигмального простору становлять вузьку лексикографічну граматику дієслова. Ємність вузької лексикографічної граматики дієслова протягом ХХ століття видозмінилася. Якщо у «Словарі української мови» кваліфікація дієслова обмежувалася тільки вказівкою на частиномовну належність лексеми: (10) «Зустрічати, -чаю, -еш, *гл.* = зустрівати» (Словарь 2: 1958, с. 189); (11) «Зурочити, -чу, -чиш, *гл.* Сглазить. Дівчатам годиться іноді вмиватися з помийниці, щоб хто не зурочив (Етнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях... Б. Д. Гринченко. Ч. 11, 1896, с. 31). Лихе око зурочило наше щастя (Основа. – 1862. – № VIII, с. 21)» (Словарь 2: 1958, с. 189), то уже в Словнику української мови наявне послідовне ідентифікування дієслівних лексем щодо видової семантики: (12) «Зустрічати і *діал.* Зострічати, аю, аеш, *недок.*, Зустрінути і *діал.* Зострінути, Зустріти і *діал.* Зостріти, іну, інеш, *док.*, *перех.*» (СУМ 3, 1972: 733); (13) «Зурочити, чу, чиш, *док.*, *перех.*, *етн.* За марновірними уявленнями – особливим магічним поглядом накликати нещастя, хворобу на когось, завдавати шкоди кому-, чому-небудь. Буває так, що тільки гляне [хто-небудь] і вже зурочить – зараз нападе на людину пропасниця (Г. Григоренко); – А що се, – кажуть, – немого, на музики не йдеш? Дядина не пускає, щоб хто не зурочив, чи що? (Ганна Барвінок); – Ви, товарише директор, не посылайте мого Петю ні на які збори. – Боїтесь, щоб не зурочили? – пожартував я (Ю. Збанацький)» (СУМ 3, 1972: 732). Досить яскраво структуру лексикографічної граматики дієслова подав упорядник «Словаря української мови» Б. Грінченко, наголошуючи: «Доконані та недоконані види дієслів ми пояснювали разом при неозначеній формі, а ось у

доконаний робили покликання, якщо за абетковим порядком вона не йшла безпосередньо за недоконаною; винятки були допущені для дієслів, що, переходячи в доконаний вид, набували префікс і тому відносилися до іншої літери» [Словарь 1, 1958].

Розширення лексикографічної граматики дієслова умотивовувалося необхідністю дотримання нормативних тенденцій у синтагматиці – особливо в сильнокерованих форм зі значенням прямого об'єкта чи іншого керованого об'єкта. Усталеним постає розміщення такої синтагматики в словниковій статті відповідно до її ієрархічно кількісного вияву, пор., наприклад, у тлумачній статті дієслова *бити* в «Словарі» сьоме значення містить примітку (14) «*на кого*. Нападати, наступати на кого (во время войны). *І хоче ворогом на тебе бити* (К. ДН., с. 172). *Прійшов чужоземець татарин і ото вже на Вишгород б'є* (Історическія п'єсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова. Томы I и II (1-й вып.). К. 1874, 1875.. – I, с. 50)» (Словарь 1, 1958 : 57), а в чомусь подібне значення цього ж дієслова в СУМ уже розміщено в тринадцятій позиції: (15) «*на кого – що, неперех., перен., розм.* Розраховувати на кого-, що-небудь; мати на увазі щось. *Розумний б'є на те, що справді в нього є, а дурень думкою, як кажуть, багатіє* (Л. Глібов); – *Брат старший від мене, може, бив на мої гроші, що я з полку принесу* (Ганна Барвінок)» (СУМ 1, 1970 : 168).

Ще в «Словарі» чітко простежуваним є відбиття особливостей «випадіння» дієслівної форми з парадигмального простру і набуття нею власної функційної семадостатності, пор.: (16) «Світати, тає, гл., безл. Свѣтати, разсвѣтати. *Світає, край неба палає* (Т. Шевченко); *Ой без милого соловейка і світ не світає* (Народныя южнорусскія п'єсни. Изданіе Амвросія Метлинскаго. К. 1854, с. 5)» (Словарь 4, 1958: 109); (17) «Дніти, днів, гл., безл. Свѣтати. *Стало вже дніти, як ми рушили* (Н. Вол.); *Іде козак од дівчини – починає дніти* (Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западно-русскій край, снаряженной И. Р. Географическимъ Обществомъ. Юго-западный отдѣлъ. «Матеріалы и изслѣдованія, собранные д. чл. П. П. Чубинскимъ.» Спб. 1872—1878. Семь томовъ, V, с. 53); *Уже дніє* (Н. Вол.)» (Словарь 1, 1958: 394).

Органічним складником лексикографічної граматики дієслова виступає, поза всяким сумнівом, кваліфікація дієприкметникових форм. У передмові до «Словаря» Б. Грінченко наголошував: «З дієприкметників розташовані абетково тільки ті, що уживані як прикметники або ж набули особливостей у значення, або ж мають винятки із правил в утворенні» (Словарь 1, 1958 : 8), пор.: (18) «**Битий**, -а, -е. 1) Битый. *Каже дитина, що бита, та не каже за що* (Прислів'я); **битий ходиш**. Воть-воть будеш побитъ. *Битий ходиш – от-от-от пооб'ють* (Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О. В. Марковича и других. Спорудив М. Номис. Спб. 1864; № 3610); **я в тім не битий**. *Я тому не учень, я*

того не знаю (Галицько-руські народні приповідки. Зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко. Вип. I (А — Відати) [т. X-й «етнографічн. збірника» Наук т-ва ім. Шевченка]. Л. 1901, с. 35); 2) **О дорогѣ: торный, укатанный**. *Ой як виїдеши на битий шлях, слізюньками вмиється* (Нар. пісня); *Ой біда, біда чайці небозі, що вивела діток при битій дорозі* (Нар. пісня); 3) **Печатный**. *Я розбіраю тільки бите письмо, а скорописі не вмію* (З усного мовлення); 4) **О монетѣ и металлѣ: чеканный, кованный**. *Битий таляр* (Народныя п'єсни галицкой и угорской Руси, собранныя Я. О. Головацкимъ... Изд. Императорскаго О-ва Истории и Древн. Россійскихъ. М. 1878. Въ четырехъ книгахъ, которыя обозначаются въ словарѣ римскими цифрами, I, с. 19); *При боці шабля у Дамашку бита* (Ю. Федькович); *Без битой голої копійка* (І. Котляревський); 5) **бита підлога**. *Поль ізъ бревень* (Гуцульщина. Написав Проф. Володимир Шухевич. 2 части. Л. 1899, 1901 [Томы II и IV «Матеріялів до укр.-р. етнології» Наук. т-ва ім Шевч.], I, с. 174); *Ум битенький* (Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западно-русскій край, снаряженной И. Р. Географическимъ Обществомъ. Юго-западный отдѣлъ. «Матеріалы и изслѣдованія, собранные д. чл. П. П. Чубинскимъ.» Спб. 1872—1878. Семь томовъ, V, с. 943)» (Словарь 1, 1958 : 58). У СУМі лексема *битий* має більший значеннєвий діапазон, водночас містить чітку примітку на категорійну семантику: (19) «**1. Битий, а.е.** Дієпр. пас. мин. ч. до *бити* 2, 3, 7. *Ой там криниця під перелазом – Вмиємось, серденько, обоє разом. Моя хустина шовками шита – Утрємось, серденько, хоч буду бита* (Нар. пісня); *Царька таки знали люди. Знали й гомоніли, що він – справді дорогий чоловік, хоч часто ходить і битий і лялий* (С. Васильченко); ... ♦ **Битий тугою** (горем і т. ін.) – який зазнав багато лиха, горя і т. ін. *Затих мій сивий [дідусь], битий тугою, Поник старою буй головою* (Т. Шевченко); *Коли він пригадав її заплакану – горем биту, – його серце рветься від болю на часті* (Панас Мирний); **Не в тім'я битий** хто – не дурний (про метку, тямущу людину). [Лікар:] *До нашої панночки нелегко приступитись, та я теж не в тім'я битий, либонь і ми в свій час книжки читали, та ще такі, про які панночкам і не снилось* (Леся Українка); *Там же піп не в тім'я битий: його не обдуриш* (Лесь Мартович). **2. Розгромлений у боях.** *Наступ німецьких військ припинився, бите німецьке командування негайно погодилось укласти мир* (С. Скларенко); *Особливої викривальної сили письменник [П. Панч] досягає в змалюванні націоналістичних дипломатів і битих петлюрівських вояк* (З наук. літ.). **3. Набитий, настріляний** (про дичину). – *А се для кого? – раділа Оля, повернувши мене до купи битой птиці, яка завалила весь стіл* (М. Коцюбинський); *Я виїхав на плесо і, ледве посуваючи човна, почав підбирати биту дичину* (Олесь Досвітній). **4. Розбитий, поколений на шматки.** *Одна хата ... скося поглядала на улицю своїми битими вінками* (Панас Мирний); *На згарищі*

валялася бита цегла (С. Чорнобривець) // Витоптаний, витолочений. * *Образно. Буде бите Царями сіяє жито!* (Т. Шевченко). **5.** Кований (про зброю). *Неначе срібло куте, бите І семикрати перелите Огнем в горнилі, – словеса Твої, о господи, такі!* (Т. Шевченко) // Карбований (про гроші). Тут тобі ... биті талари і червінці (Петро Панч). **6.** Мошений, брукований. *По середині [вулиці], битій каменем, гуркотали карети, ... фаетони* (Панас Мирний). Бита дорога (путь). **Битий шлях (гостинець і т. ін.)** – широка уторована дорога, широкий уторований шлях і т. ін. *Ой біда, біда чайці небозі, Що вивела діток при битій дорозі* (Сл. Тр.); *Стали хлопців В кайдани кувати Та повезли до прийому Битими шляхами* (Т. Шевченко); *Широкий битий гостинець тягнувся, як розвятий звій полотна серед зеленого лісу* (Н. Кобринська). **7.** перен., розм. *Бувалий, з великим досвідом, навчений життям. Не новий Оцей лукавий лановий, Стара собака, та ще й бита* (Т. Шевченко); *Начальник [складу] був хоч малописьменний, але битий – умів докинути ... траматне слівце* (Ю. Збанацький); // на чому. *Який знається на чомусь. – То ти й не знаєш, яке зілля подобає хлопцеві в купіль класти, а яке дівчині? – Ба ні, на цьому не битий* (Ю. Яновський); // у знач. ім. *битий, того, чол.* Бувала, досвідчена людина. *За битого двох небитих дають, та й не беруть* (Нар. прислів'я); ♦ **Бита голова; Битий жак** – про бувалу людину. **8.** Узятий противником; проганий гравцем. *Битий козир.* ♦ **Ваша (його і т. д.) карта (ставка) бита** – хто-небудь зазнав цілковитої поразки у чомусь. *Гестапівська карта була бита, як і вся стратегія і тактика Гітлера* (І. Цюпа)» (СУМ 1, 1970 : 169). У рамках значення 1 в (19) через діакритичний знак подано ще один компонент лексикографічної граматики дієслова «безос. присудк. сл.»: «// *бито, безос. присудк. сл.* За мос, як кажуть люди, жито Та ще й мене і бито (С. Гулак-Артемівський)» (СУМ 1, 1970 : 169). Таким чином розширено мережу похідних дієслівних форм, що охоплені тлумаченням – від власне-дієслівних (неозначено-початкова форма, особово-дієслівні, дієслівно-родові) до дієприкметникових, безособових похідних утворень на *-но/-то*. Постає питання про граматичну кваліфікацію таких похідних від словника до словника. Відмінності між комп'ютерним та паперовим варіантами в цьому разі не спостережувано, оскільки граматичне визначення належить до концептуальних і заторкує основні принципи частиномовної характеристики. Зазвичай такі форми розташовано в словниках безпосередньо після дієприкметникової форми з відповідною вказівкою: (20) «*Убитий 1 (Вбитий), а, е. 1.* Дієпр. пас. мин. ч. до *убити 1, 4 – 7.* *Може, вбитий чорнобривий За тихим Дунаєм, А може – вже в Московщині Другую кохає! Ні, чорнявий не убитий, Він живий, здоровий...* (Т. Шевченко); [Магістер:] *Архімед убитий був рукою невігласа, не встигши теорему докінчити* (Леся Українка); *Він не був убитий, а тільки поранений* (Григорій Тютюнник); *Ой убита доріженька вгору під калину, Так я тебе,*

любку, люблю, що мало не гину (Коломийки) // *убито, безос. присудк. сл.* *Чоловік її давно помер, старшого сина в Туреччині вбито; менший при матері був, хазяйнував* (Марко Вовчок); – *Злочинство ясне... Людину вбито... Якийсь дивний збіг: каменем у голову, в спину ножем, – бурмотів хірург Храпков* (Іван Ле)» (СУМ 10, 1979, с. 355). Цікавим є те, що кваліфікація в (19), (20) на зразок *безос. присудк. сл.* Не суперечить усталеним особливостям характеристиками таких форм у системі частин мови, зокрема лінійний компонент *безос.* наголошує на особливому статусі в системі дієвідмінювання, водночас лінійний компонент *присудк. сл.* не ґрунтовано ні на якому теоретичному частиномовному постулаті, оскільки він відбиває тільки особливу функцію у внутрішньореченневій структурі. Та й у цьому важко віднайти адекватне розуміння такого тлумачення, оскільки тільки формально можна співвіднести форми на *-но/-то* з присудком, функційно ж аналізовані похідні виступають єдиним головним членом односкладного речення. З оперттям на такий функційний вияв логічно говорити про статус єдиного головного члена речення, що формально не прогнозує іншого головного члена речення, а саме речення захищують до односкладних дієслівно-безособових.

В останньому виданні «Словника української мови : В 20-ти т.» запропоновано кваліфікацію похідних утворень на *-но/-то* як *безос.*, де перший компонент повністю повторює попередню характеристику таких форм, а замість *присудк. сл.* констатовано *пред.*: (21) «**Відставлений**, а, е. Дієпр. пас. до **відставити 1, 2, 4.** *Катя відсіла на відставлений стілець* (О. Гурейв); *Гнат струсонув її [муху] і глибоко задумався, втупивши поперед себе сонні очі, беззвучно заворушив відставленими губами* (Григорій Тютюнник); – *Ідь ти у Терни, там живе старий піп, – він вже одставлений, вбогий і не гордий* (Марко Вовчок); // **відставлено, безос., пред.** *Увійшли у велику гетьманську маїтачку, бо повози поїхали з гетьманом, а ті, що залишилися, відставлено до московського обозу* (Б. Лепкий); *Коли Кониський із Галичини вертав до Росії, його в Волочиськах [Волочиську] арештовано, передержано цілу ніч у вагоні, а потім відставлено до Києва* (І. Франко)» (СУМ 3, 2012 : 9). Ієрархічне розташування збережено незмінним, у рамках першого значення дієприкметника, відбито також і парадигмальну особливість похідного утворення на *-но/-то* – *безос.*, а функційну кваліфікацію змінено з *присудк. сл.* на *пред.* У цьому разі не відбулося динаміки в розрізі частиномовної класифікації, збережено тільки внутрішньореченнєву характеристику. Якщо в першій кваліфікації ((20) *присудк. сл.*) наголошено тільки на синтаксичній функції слова у формально-граматичній (власне-синтаксичній) структурі речення, то в другій (21 (*пред.*)) – відбито внутрішньореченнєвий статус морфологічної форми в семантико-синтаксичному аспекті. Щоправда, кваліфікація (*пред.*), певною мірою, скорельована з частиномовними підходами

окремих лінгвістів, що в системі частин мови розглядають предикативи (О. Горпинич [2004: 236–242]), визначаючи їх як слова категорії стану, або ж станівник, але слова на *–но/–то* він розглядає як особливі невідмінювані дієслівні форми, що за походженням є колишніми короткими дієприкметниками пасивного стану минулого часу середнього, які в називному відмінку мали закінчення *–о*. Внаслідок еволюції дієслівної системи вони перетворилися на невідмінювані форми з новою синтаксичною функцією – функцією єдиного головного члена односкладних речень (В. О. Горпинич безпідставно кваліфікує їх як присудки, хоча на формально-граматичному рівні вони навіть не прогнозують другого головного члена речення) [Там само: 225]. Таким чином у сучасному лексикографічному тлумаченні форм на *–но/–то* збережено тяглість належності цих форм та їхню частиномовну вимірність. Спроби ж відбити в їхній кваліфікації у межах статті умотивовані наголосити на синтаксичній спеціалізованості (*пред.*), відсутності особи (*безос.*), до чого слід було б також додати примітку (*невідм.*). Остання відображала б адекватно їхню особливість у парадигмально-дієслівному просторі.

Висновки та перспективи

Лексикографічна граматики дієслова у своїй цілісності повинна ґрунтуватися на концептуальну теоретичну граматику, її визначальні параметри, дотримуючись визначальних принципів частиномовної диференціації. Якщо засадничі принципи граматики-дієслівного лексикографічного тлумачення відмінні від усталених граматичних, їхнє розпізнавання та встановлення значущості в частиномовній класифікації є важко впізнаваним, інколи зумовлює відсутність корелятивності. Останнє почасти руйнує тяглість національно-граматичної традиції. Перспективним у цьому розрізі постає розгляд цілісної лексикографічної граматики в усіх наявних словниках з виявом її еволюції в цілісності загалом та в окремих структурних компонентах зокрема, встановлення засадничих принципів граматичного тлумачення усіх лексем словника для створення корелятивності з нині чинними граматичними принципами та прескрипціями.

Література

1. Балко М.В. Актуальні проблеми теорії словосполучення сучасної української мови : морфологія / М.В. Балко. – Дніпропетровськ: Вид-во «Свідпер А.П.», 2014. – 350 с.
2. Бацевич Ф. Частки української мови як дискурсивні слова : монографія / Ф.С. Бацевич. – Львів: ПАІС, 2014. – 288 с.
3. Горпинич В.О. Морфологія української мови : підручник / В.О. Горпинич. – К.: ВЦ «Академія», 2004. – 336 с.

4. Загнітко А.П. Словник лінгвістичної термінології : поняття і терміни : у 4-х т. / А.П. Загнітко. – Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2012. – Т. 1. 402 с.; Т. 2. – 350 с.; Т. 3. – 426 с.; Т. 4. – 388 с.

5. Загнітко А.П. Словник часток : матеріали і статті : науково-навчальне видання / А.П. Загнітко, А.С. Каратаєва. – Вид. друге, випр. і доп. – Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2013. – 400 с.

6. Загнітко А.П. Теорія граматики і тексту : монографія / А.П. Загнітко. – Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (Донецьке відділення), 2014. – 480 с.

7. Левченко О.П. Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польський словник порівнянь / О.П. Левченко. – Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2011. – 748 с.

(<http://levchenko.eu/images/pobierz/slownykporiwnan.pdf> ; <http://vlp.com.ua/node/7694>)

8. Лендау І. Сидні. Словники : мистецтво та ремесло лексикографії / Пер. з англ. – К.: К.І.С., 2012. – 480 с.

9. Універсальний словник-Енциклопедія / Редкол.: М. Попович (гол. ред.) та ін. – Вид. 4-е, випр. і доп. – Львів: ТЕКА, 2006. – 1432 с.

10. Широков В.А. Корпусна лінгвістика : наукове видання / В.А. Широков, О.В. Бугаков, Т.О. Грязнухіна та ін. – К.: Довіра, 2005. – 471 с.

11. Щерба Л.В. Опыт общей теории лексикографии / Л.В. Щерба // Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука, 1974. – С. 265–304.